

МЕЂУНАРОДНИ ПОЛОЖАЈ СРБИЈЕ (ПРАВНИ И ПОЛИТИЧКИ) ПОСЛЕ ЊЕНОГ ВОЈНИЧКОГ СЛОМА, У 1916. ГОДИНИ

I

Ратна окупација целокупне територије Србије војним снагама Аустро-Угарске и Бугарске после пораза и слома српске војске у тзв. Макензеновој немачко-аустро-угарској офанзиви, којој се придружила и бугарска војска, октобра—новембра 1915, није значила и престанак, ишчезнуће Србије као државе, прекид њеног државно-правног континуитета.

У теорији међународног јавног права одавно је и опште усвојено схватање да држава чија је територија заузета у време рата војном силом непријатеља, не губи услед тога свој државни суверенитет, ратна окупација сматра се једним фактичким и пролазним стањем; она не укида сувереност покорене државе него га само суспендује, обуставља; за време док окупација траје, сувереност окупирани државе не прелази на окупатора; окупатор на заузетој територији може вршити одређену власт само привремено и сходно утврђеним начелима уговорног и обичајног међународног права (1).

Таква схватања о окупацији и њеном правном дејству, у влада зараћених држава у оба блока (Антанте и Централних сила) у случају Србије нису била спорна. Државе у антантином блоку нису никад у рату престајале да Србију третирају као суверену државу, као субјект међународног права и међународних односа: оне су, и у време, и после војничког слома Србије, наставиле да с њеном владом одржавају међудржавне односе. На захтев српске владе у Скадру — у којем је она привремено, у децембру 1915. и до половине јануара 1916, боравила — дипломатски представници савезничких земаља дали су у име својих влада, сваки понаособ, изјаве министру иностраних дела Србије о томе да сматрају да рат није завршен, да њихове владе гарантују територијални интегритет Србије, да су решене да реорганизују српску војску да би Срби повратили своју земљу и вратили се у њене границе; а руска влада је — бринући свакако да у српском и у другим југословенским народима не изгуби сваки утицај — додала да ће, осим тога, испунити Србији раније дата обе-

(1) Вид. на пример: Р. Fauchille, *Traité de droit international public*, т. II, Paris 1921, 215 ss; Луј Ле Фир, *Међународно јавно право*, Београд 1934, 616; М. Радојковић, *Рат и међународно право*, Београд 1947, 86; М. Бартош, *Међународно јавно право*, I, Београд 1954, 176.

ћања о територијалним компензацијама ⁽²⁾. У време српског повлачења, и после тога, ниједна од савезничких држава није повукла свог представника при српској влади; у марту 1916, позвани су били с Крфа представници Србије у Париз на савезничку (војно-политичку) конференцију ⁽³⁾, затим у јуну 1916. на међусавезничку економску конференцију ⁽⁴⁾; савезничке владе, нарочито француска, закључиле су са Србијом и за време рата неколико споразума и конвенција ⁽⁵⁾.

Али и владе непријатељских, окупаторских држава — без обзира на то што су неки њихови војни фактори и извесни њихови листови прижељкивали и тврдили друкчије тј. да Србија као држава више не постоји — признавале су фактички и даље српску државност. И окупаторске државе биле су потписнице Хашке конвенције о законима и обичајима рата на копну од 18. X 1907, чијим је Правилником био регулисан режим ратне окупације. Оне су, додуше, на разне начине врећале и кршиле принципе и многе одредбе тог Правилника, због чега је и о чему српско Министарство спољних послова било принуђено да упути новембра 1916. ноту свим потписницима Конвенције ⁽⁶⁾, — али се ипак нису никад ње одрекле, тј. нису порекле своје одређене обавезе према Србији као сувереној држави. Штавише, у јуну 1918. аустроугарска влада у Бечу и српска влада у Крфу одобриле су међусобни споразум о ратним заробљеницима и интернираним грађанима, који су (споразум) закључили у Берну делегати обе владе ⁽⁷⁾, — што очигледно и несумњиво потврђује горе речено.

Иако је територија српске државе била у потпуности окупирана, српска војска — као што је познато — није била капитулирала, тј. није била закључила никакав споразум, акт о условима предаје, — него се једино повукла из своје земље и поново се (иако више него преполовљена), после реорганизације на територији суседне (грчке) државе, оспособила за акцију. Исто тако су и врховни органи српске државе: владалац, влада и народна скупштина емигрирали, напустили своју земљу, али су наставили да врше своје функције на страни, грчкој територији. То важи и за један део осталог државног апарата краљевине Србије, као и за један, иако мали, део становништва који је избегао из земље и настао се у савезничким или неутралним државама. Све те околности, које

(2) Ове изјаве чувају се у Дипломатском архиву Државног секретаријата иностраних послова (даље се цитира скраћено: ДАСИП), у фонду Министарства иностраних дела Србије (даље: МИД), Политичко одељење (даље: ПО), ф(асцикла) XXVIII, д(осије) II; вид. и *Международные отношения, въ эпоху империализма* (даље: МО), серија III, том IX, 512—513, 602, 610—611, 698—699, 729.

(3) Протоколи те конференције 27—28. III 1916. налазе се у ДАСИП, МИД, ПО, 1916, ф. X, д. IV; вид. и МО, X, 450—498, 504—525.

(4) *Српске новине*, бр. 97, 19. XI 1916.

(5) Вид. *Преглед развоја међународно-правних односа југословенских земаља од 1800. до данас, I свеска: Преглед међународних уговора и других аката од међународно-правног значаја за Србију од 1800. до 1916*, Београд 1953, 185 ss.

(6) У ноти је изнето 169 докумената о повреди низа чланова Правилника: завођењем терора и насиља у Србији, повредама права приватне својине, експлоатацијом земље, олобравањем становништва, итд. — *Српске новине*, бр. 91, 5. XI 1916.

(7) *Српске новине*, бр. 92, 4. VIII 1918; М. Борбевих, *Србија и Југословени*, Београд 1922, 37.

представљају специфичности војног слома Србије 1915. године, биле су основа и разлог различитих тумачења и објашњења међународноправног статуса српске државе у 1916. години и касније. Врховна команда Србије, на пример, инсистирала је — претежно из политичких разлога а, можда, делом и због недовољног познавања правних начела — на незаконичивању уговора о капитулацији српске војске као на најбитнијој околности: „Капитулација би била најгоре решење — објашњавала је Врховна команда војсци ситуацију у време повлачења —, јер се њоме губи држава...” (8). Као што су војни фактори истицали војску, њено задржавање као битан елемент задржавања државности Србије, — тако су други, цивилни политички фактори истицали друге елементе: владаоца, владу или народну скупштину као оне чиниоце који обезбеђују наставање државности, државно-правни континуитет Србије (9).

II

С *правног* гледишта, дакле, силе Антанте признавале су постојање тј. наставање и после слома Србије као државе; какво су држање силе Антанте имале према Србији у *пракси* међународног живота 1916. године?

Влада Србије и српска Врховна команда закључиле су биле још за време свог повлачења, најпре у Крушевцу 29. октобра а потом у Рашкој

(8) *Велики рат Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца 1914—1918*, (даље се цитира као: ВРС), књ. VIII, 75; XXII, 213—214.

(9) Бивши дипломата и новинар Светолик Јакшић, заинтересован, заједно с једном групом „прнорукаца” и других опозиционих елемената, за збацивање Пашићеве владе и радећи на томе, тврдио је регенту на Крфу марта 1916. да је српска држава ишчезла, а да је од ње остала само династија (и народ у земљи): „Устава ми више немамо, јер немамо државе; владе немамо јер немамо земље; Скупштине правно немамо, јер немамо ни земље, ни устава [. . .]. Једино што ми данас имамо, то је династија. Она је једини правни представник нашег народа, премда је и она везана за наш народ у изгубљеној држави једним танким, паучинастим концем” (и зато је Јакшић убеђивао регента да узме власт у своје руке те да уместо Пашићеве владе доведе неку официрску владу с војводом Мишићем на челу). Посебно је интересантно што се при томе Јакшић позивао и на Слободана Јовановића, као на тобожњег присталицу тезе о непостојању српске државе. (Народна библиотека СР Србије, Р 558/IX/735: писмо С. Јакшића с Крфа 1. III 1916. — Г. Јакшићу). То Јакшићево тврђење, ма колико у први мах изгледало невероватно кад је реч о Сл. Јовановићу, који је у то време важио као најбољи српски правник, не мора бити без сваког основа. Ваља имати на уму да је још 1906. године у својим Основима правне историје о држави С. Јовановић писао о територији (области) као конститутивном елементу појма државе: „Држава се не може замислити без своје области [. . .]. Држава престаје бити држава, кад област изгуби [. . .]. — писао је С. Јовановић. — Држава, која је само правна личност, не може се замислити ван једног дела простора у коме би имала право да своју вољу остварује. Она би онда била правна личност без права, што је апсурдно” (С. Јовановић, *Основне правне теорије о држави*, Београд 1906, 64—65). Није, дакле, искључено да је С. Јакшић излагао регенту једну упрошћену и вулгаризовану верзију теоријских схватања Сл. Јовановића, коју је подесио према својим политичким плановима. — Додајмо овде и то, да је и А. Трумбић, у једној изјави датој француском листу »L’Echo de Paris« 20. марта 1916. у којој је говорио о несрећи која је задесила савезнике, Југословене и саму Србију њеним војничким сломом, поменуо и „моментално ишчезнуће српске државе”; а та непрецизна формулација, која се вероватно омакла Трумбићу, послужила је касније (1922) радикалском новинару М. П. Борбевећу за бујницу националистичких напада на Трумбића и на све хрватске политичаре (вид.: *Србија и Југословени*, 37—38).

2. новембра 1915, да истрају у својој дотадашњој политици тј. да српска војска не капитулира већ да продужи отпор до краја, те да Србија без резерве и безусловно остане до краја уз дотадашње своје савезнике. Пошто је потом за време слома и током евакуације, остала такорећи без игде ичега, Србија је, у материјално-финансијском погледу, пала сасвим на терет својих савезника, у чије име је Француска, у споразуму с Енглеском, преузела главну бригу око њеног снабдевања. Разуме се да је та околност морала изазвати одређено незадовољство и извесно нерасположење великих савезника према Србији, а, с друге стране, појачану политичку и војничку зависност Србије од великих савезничких сила, а у првом реду од Француске. Председник српске владе Пашић оценио је, генерално, за време повлачења, у Скадру, да су у то време савезници били „рђаво расположени” према Србији ⁽¹⁰⁾. Међутим, та уопштена Пашићева оцена није важила у подједнакој мери за све савезнике.

Најгоре се у то време била понела према Србији Италија, рђаво расположена према српској влади од раније због њених (Србијиних) претензија на северну Албанију као и због тзв. „великог” тј. југословенског ратног програма који је српска влада јавно изнела 1914. године. Влада у Риму, а још више њени војни и административни функционери у Албанији, поступали су лоше, нехумано према српској војсци и избеглом српском становништву, чинећи им различите сметње и пакости, и повећавајући тиме њихове, и онако огромне, тешкоће и патње. Тако, на пример: Италијани нису хтели да прихвате молбу Србије да, као савезници, узму активно учешће у борби против наступања Бугара у Албанију; они су забранили српској војсци у њеном повлачењу кроз Албанију да прелази реку Шкумб у наводно да би се избегли сукоби с италијанским деловима; оклевали су и одуговлачили с дотурањем савезничких контингената хране и других потреба из Бриндизија српској војсци и избеглицима у Албанији; саботирали, отезали њихово евакуисање из Албаније, итд. ⁽¹¹⁾. Покушаји осталих савезника да у том питању делују позитивно на Италију, имали су само делимичног успеха. Руски министар Сазонов (С. Д. Сазонов) наређивао је (4. I 1916) руском амбасадору у Риму да утиче на италијанског министра иностраних дела Сонина (S. Sonnino) „да промени ову недопустиву и ничим оправдану антисрпску политику”, као и своје држање које је за осуду, јер уперено „према нашем заједничком савезнику који је свима нама, и Италији такође, учинио у току рата велике услуге, одвлачећи на себе знатне снаге непријатељске војске” ⁽¹²⁾. „Стекли смо уверење — писао је Н. Пашић (20. I 1916) регенту Александру — да Италија омета пренос [српске војске из Албаније] и тако ради, као да жели да наша војска сасвим пропадне у Албанији како би се на тај начин ослободила једног свог уображеног непријатеља у Јадранском мору” ⁽¹³⁾.

Што се тиче Француске, она је у то време у сваком погледу — војном, економском, политичком, била најблагонаклонија Србији и објек-

⁽¹⁰⁾ Архив Србије, Записници са седнице Министарског савета Србије 1915—1918, LXXXVII записник, 24. XI 1915.

⁽¹¹⁾ МО, IX 595, 637, 644, 776, 731; X 12, 144.

⁽¹²⁾ МО, IX 735—736; *Време* 12. II 1926.

⁽¹³⁾ ДАСИП, МИД, ПО, 1916, ф. II, а. VI.

тивно јој је највише помагала. Настављајући предатно интересовање своје и својих капиталистичких кругова за Србију, француска влада је одиграла одлучујућу улогу у спасавању српске војске после слома, тј. у доношењу, и у спровођењу, одлука да се српска војска из Албаније пребаци на Крф а потом с Крфа на солунски фронт; она је још у децембру 1915. послала српској војсци изасланство с ген. Пиароном де Мондезиром (Piarron de Mondesir) на челу, с главним задатком да испита могућности реорганизовања српске војске ради њене даље употребе; она је, исто тако, прихватила неколико (око пет) хиљада српских избеглица из Албаније, међу њима и један део избегле омладине која се за време рата школовала у француским школама и заводима; она је, као што је већ поменуто, заједно с Енглеском, преузела главну бригу око материјалног снабдевања српске војске.

Било би, разуме се, врло наивно тражити у тим корацима француске владе само изразе њене изузетне хуманости, или изразе неких њених сентименталних осећања према јуначком а пострадалом, делом и кривицом великих сила, српском народу; таква осећања могла су постојати, и постојала су, у једном делу француског народа, док је француска влада поступала у основи вазада рационално и не мењајући при том ништа битно у свом држању и у својим односима велике силе према малом рођаку, запалом у беду, али који, потенцијално, ипак може бити и њој и осталим савезницима од извесне користи (као што је једном већ био). Тако је, на пример: командант свих француских армија ген. Жофр (J. J. C. Joffre) пожурио те истог оног дана кад је преполовљена српска војска из Албаније била пребачена на Крф (21. II 1916) затражио да се један одред здравих и најбољих српских војника пошаље на солунски фронт како би непријатељ видео да се спрема офанзива и с тог фронта, и да је српска војска способна за акције. (Овај преурањени план ген. Жофра с изнемоглим, оголелим и оболелим српским војницима Пашић је ипак успео да одложи). — Руски амбасадор у Паризу Извољски (А. П. Извољский) сведочи да су српске молбе и захтеви и чести Пашићеве телеграми у то време изазивали у француске владе „осећање увређености и чак љутње, раздражености”, те да се у Паризу очекивало од Срба „да показују више поверења о можда и више захвалности према Француској”.⁽¹⁴⁾ Неки француски политички и војни функционери у најтежој ситуацији по српску војску настојали су да још више појачају и онако велику подређеност и потпуно зависан положај српске владе и српске врховне команде, опгужујући српске функционере за нетрпељивост и надменост (а прећукујући при том свој део одговорности за слом Србије). Тако је француски пуковник Фурније (Pierre Victor Fournier), који је још од јесени 1912. стално био војни аташе Француске у Србији, предлагао (децембра 1915) француском Министарству рата реорганизацију српске Врховне команде „чија су — тврдио је и опгуживао — неспособност и тврдоглавост у одбијању свих савета компетентних страних официра, били стварни узрок

(14) МО, X 113, 324—325. — И Жофр се жалио Веснићу на „претеране српске пред-ставке, при којима се не води довољно рачуна ни о општој ситуацији ни о општим тешкоћама” — ДАСИП, МИД, ПО, 1916, ф. X, л. III

слома"; он је истовремено сугерисао својим претпостављеним да се неодољно с француским официрима узме у руке српска врховна команда и управе главних служби (15).

Енглеска је била против отварања солунског фронта, који је, међутим, за Србију био од животне важности, јер је Србима пружао могућности и отварао перспективе за повраћај у своју земљу. У време слома Србије Енглеска није била за даљу акцију на Балкану, а и после образовања солунског фронта, у току 1916, она се двоумила; њена команда је маја 1916. дошла чак у оштар сукоб с француском командом око улоге савезничке солунске војске (16). Енглези су били резервисани и колебаљиви у односу према солунском фронту и у каснијим ратним годинама, али вазда склони да га драстично редуцирају или задрже евентуално само као базу диверзије (17).

Русију је српска влада у 1916. години осећала као свог ефективног савезника мање него друге, западне силе — чланице Антанте. После војничког слома Србије подршка из Русије сводила се, углавном, на моралну подршку Србима, посебно у њиховом спору с Бугарском, и на дипломатске интервенције руског цара и руске владе у западних савезника у корист Србије тј. у прилог њених захтева и жеља (посебно приликом пребацивања српских трупа из Албаније на Крф и на Халкидичко полуострво). У разговору с Пашићем у Петрограду 4. маја 1916. руски цар се — према Пашићевом извештају српској влади — „у мишљењу о најкрупнијим питањима која стоје у вези с нашом националном будућношћу није разликовао ни у чему од нашег мишљења” (18).

III

У таквој по њу, уопште узев, неповољној ситуацији, српска влада с Пашићем на челу, покушала је током 1916. да се некако активније укључи, удене у међународне (међусавезничке) дипломатске односе, да се, колико је то могуће, поново афирмише као чинилац међународног живота, да поврати ону, макар и само релативну и ограничену, самосталност у односу на савезнике коју је до слома имала.

У том циљу Пашић је, заједно с регентом, предузео, убрзо по свом доласку на Крф, путовања у савезничке земље: у марту и априлу 1916. регент и Пашић посетили су Рим, Париз, Лондон, а Пашић је потом (22 априла) сâм из Лондона преко Шведске отпутовао за Русију, из које се вратио на Крф тек 24. јула 1916. Сврха тих путовања била је, најпре, да се обнове савезничке и пријатељске везе с чланицама Антанте, да се обезбеди и учврсти њихова материјална, војна и политичка помоћ и подршка

(15) Код М. Ж. Живановић, *О евакуацији српске војске из Албаније и њеној реорганизацији на Крфу, 1915—1916, према француским документима, Историјски часопис, XIV—XV/1963—1965, 252.*

(16) М. Алимпић, *Солунски фронт*, Београд 1967, 85.

(17) Вид. Д. Јанковић, *Југословенско питање и Крфска декларација 1917. године*, Београд 1967, 34 сс, 317 сс).

(18) ДАСИП, МИД, ПО, 1916, ф. XIV, л. IV.

Србији у избеглиштву. Карактеристично је, међутим, да је већ и тада, такорећи одмах после слома, у том по Србију врло тешком времену, председник српске владе излазио пред велике савезнике (не само с неким минималним захтевима само материјалне природе) већ са својим „великим” политичким ратним програмом. Не само у изјавама штампи и у другим сличним приликама већ и у разговорима с министрима спољних послова великих сила, као на пример с Грејом (sir E. Grey) и са Сазоновом, регент и Пашић изјашњавали су се, отворено и одлучно, за послератно уједињење Србије с југословенским земљама Аустро-Угарске.

Пошто је акцијом савезника српска војска била евакуисана из Албаније на Крф, српска влада наишла је (марта 1916) на нове тешкоће у грчке владе око даљег пребацивања српске војске с Крфа на Халкидичко полуострво, тј. на солунски фронт. Француски и енглески посланик у Атини преузели су били на себе бригу да од грчке владе добију дозволу за преношење српске војске сувим, као безбеднијим, путем (тј. од Крфа до Патраса морем, а онда од Патраса преко Атине до Солуна железницом), али су у томе наишли на енергично противљење грчке владе која је, под разним изговорима, одбијала да дозволи пренос стране (тј. српске) војске преко своје територије. Иако се повољни резултат могао очекивати само од енергичнијих акција сила Антанте у Солуну, и српска влада нашла је за сходно — имајући при томе, пре свега, у виду потребу свог поновног дипломатског афирмисања — да се укључи у њихову акцију, те је и она, са своје стране, затражила од грчке владе, инсистирајући на свом захтеву, превођење српских трупа сувим тј. железницом преко грчке територије. (У међувремену, савезници су променили мишљење и својим бродовима превезли српску војску морским путем око Пелопонеза на Халкидик).

Готово у исто време, на већ поменутој савезничкој конференцији у Паризу (којој је присуствовао и Пашић), делегат Србије Веснић је (27. III 1916) протествовао против идеје да се улази у преговоре с неким непријатељима (имајући при том у виду Бугарску), па је од председавајућег Бриана (A. Briand) и од других савезничких представника добио онда уверавања да савезници неће на Балкану учинити ништа што би погодило легитимне интересе Србије (19).

Једно од значајнијих питања на коме се српска влада у 1916. години борила за своју међународну афирмацију, било је питање врховног команданта савезничких војски на солунском фронту. После извесних неуспелих покушаја (почев од краја фебруара 1916) да се начелно реши однос између команданта српске војске и француског команданта Источне армије, Француска је јуна 1916. саопштила српској влади да генерална команда на том фронту мора бити јединствена; она ће бити француска, а француски командант ће давати српском регенту, као врховном команданту српске војске, генералне директиве у погледу операција, остављајући му избор средстава за извршење тих директива. Том приликом француска влада је изразила спремност да ипак прихвати и извесне модалитете које

(19) МО, X 473, 476.

српска страна буде предложила „у циљу уздицања престижа српског краља и престолонаследника“. Регент Александар, имајући мегаломанске претензије некаквог великог, славног војсковође, ⁽²⁰⁾ тражио је да он буде врховни командант читаве Источне војске код Солуна; Пашићева влада га је у томе у извесној мери подржавала, али имајући при томе у виду не толико престиж регентов колико престиж Србије. Због тога је српска влада одговорила француској влади (11. VI) да, стојећи такође на принципу јединства команде, пристаје да генералне директиве за операције даје стварно француски командант, али да се српски престолонаследник *сматра* као главнокомандујући „због обзира које диктира одржање престижа и његовог и наше земље, — обзира́ двојубо важних после наше зимишње трагедије“ ⁽²¹⁾. На крају је нађено решење које је (14. VI 1916) главнокомандујући Жофр саопштио ген. Сарају (M. Sarrail), а наиме: да француски командант (Сарај) командује читавом савезничком војском код Солуна „у име Наследника престола Александра и савезничких сила“, те је тиме питање врховног командовања солунском војском било скинуто с дневног реда.

Међународне претензије, у политици вазда реалног, Н. Пашића биле су у 1916. години и касније у ствари скромне: он се борио не за апсолутну већ само за релативну независност, или, другачије речено, за нужно ограничену зависност Србије од великих савезника. Себи и својој влади Пашић је постављао ово питање: „да ли до краја треба ићи у потчињавању наше војске и нашег политичког рада нашим савезницима или не?“, па је на то питање сâм одговарао једним ставом који је настојао да и у пракси спроводи: „Ми смо потчињени самим тим што од њих [савезника] зависимо финансијски, што је повукло за собом и зависност војничку и политичку, али смо се старали да сачувамо нашу слободу акције бар у оним српским питањима која не морају потпасти под њихову контролу или управу“ ⁽²²⁾. У настојањима током 1916. године да бар у тим „српским питањима“ (у које је он убрајао: албанско питање, црногорско питање, македонско питање, односе с Италијом и Грчком) постигне извесну „слободу акције“ тј. релативну самосталност и независност, Пашић је наилазио на две врсте препрека и тешкоћа. Његове напоре у том погледу ометале су, пре свега, унутрашње тешкоће, не само економске и војне природе него и политичке. Већ у 1916. години Србију у избеглиштву слабили су и потресали унутрашњи антагонистички политички односи; иако тада још нису избијали на површину и у јавност, у њој су већ постојале опасне политичке супротности: антагонизам између председника владе Пашића и регента Александра који је, славољубив и склон апсолутизму,

⁽²⁰⁾ Регент Александар је још почетком 1915, после великог успеха српске војске у Колубарској бици, захтевао од војводе Путника да он (Александар) и фактички, а не само формално, врши власт врховног команданта војске. Тај његов захтев — противустанован, јер је устав предвиђао да је личност монархова неодговорна — војвода Путник је одбио, и тиме, разуме се, наукао на се регентов гнев и непријатељство. (М. Живановић, *О евакуацији* . . . , 258—259, 297—298).

⁽²¹⁾ ДАСИП, МИД, ПО, 1916, ф. IV, д. I.

⁽²²⁾ Код Д. Јанковића, *Југословенско питање и Крфска декларација*, 29.

настојао да Пашића ослаби или чак збаци с власти; затим, супротности, настале још пре рата а сада поново оживеле, између већег, радикалског дела владе, с једне стране, и опозиције у војсци — „дрне руке”, с друге стране; најзад, трења између те, коалиционе а претежно радикалске владе и њеног председника Пашића, с једне стране, и српске народне скупштине, с друге стране. Други, изгледа значајнији, разлог због којег Пашићева влада није могла извојевати већи успех у својим настојањима за међународном афирмацијом Србије и њеном еманципацијом од савезника налазио се у различитој природи и у различитом карактеру „српских питања” за чије се решавање, у првом реду, тражила „слобода акције” од савезника. Поред оправданих и праведних захтева, оних у интересу читаве нације (српске и других југословенских нација), Пашић и његова влада имали су међу поменутих „српским питањима” и, више или мање прикривене, извесне неоправдане, завојевачке или хегемонистичке захтеве, а за те захтеве могло је да се постигне, евентуално, повољно решење (које би ишло у корист владајућих слојева Србије) само слепом послушношћу и понизношћу пред великим савезницима, будући да су велики савезници у рату имали одлучујућу реч у свим, не само војним него и политичким стварима.

Другослав Јанковић

РЕЗЮМЕ

Международное положение Сербии (юридическое и политическое) после ее военных неудач, в 1916 году

С точки зрения международного публичного права, Сербия, хотя ее вся территория после т.н.зв. наступления Макензена в 1915 году, была оккупирована, задержала свой государственный суверенитет. Она и дальше оставалась субъектом международного права и международных отношений. После военных неудач Сербии, государства Антаты, а в первую очередь Франция, помогли ей в военном и в политическом отношениях и оказали ей большую материальную и финансовую помощь. Полная финансовая зависимость Сербии повлекла за собой в то же время и ее возросшую военную и политическую подчиненность великим державам и привела к зависимости от них. Председатель правительства Н. Пашич уже в 1915 году делал попытки вернуть Сербии прежнюю, хотя бы относительную и ограниченную независимость, а также ее место в международной жизни, но его усилия наталкивались на два вида препятствий и затруднений: (1) на неустойчивые и антогонистические внутреполитические отношения среди сербских кругов в эмиграции и (2) на то обстоятельство, что кроме оправданных национальных требований, сербское правительство стремилось и к некоторым другим неоправданным, завоевательным или гегемоническим целям, благоприятное решение которых возможно было осуществить лишь при слепой послушности и принижности перед союзниками

SUMMARY

International position of Serbia (legal and political) after its military breakdown, in 1916

From the view of the international public law, Serbia retained its state sovereignty after so called Mackenzen's offensive, although its entire territory had been occupied; it continued to be the subject of the international law and international relations. After the military breakdown of Serbia, the Allied Powers, mainly France, supported Serbia morally and politically; they undertook its material and financial maintaining. However, the total financial dependability of Serbia caused its increased military and political subordination and dependability on the Great Powers. The president of the government N. Pašić strived already in 1916 to restore the former Serbian independence, even only relative and limited, and its former place in the international life. He was faced with two kinds of obstruction in his attempts: (1) the unstable and antagonistic internal political relations in Serbia in exile, and (2) the existence of some unjustified conquering and hegemonistic demands and tendencies of the Serbian government, besides the justified national demands, and the fact that possible positive realization of these demands could be achieved only by the blind obedience towards the Allies.

RÉSUMÉ

La situation internationale de la Serbie (juridique et politique) après la défaite militaire, en 1916

Au point de vue du droit international public, la Serbie, quoique tout son territoire fut occupé après l'offensive dite de Mackensen en 1915, avait conservé sa souveraineté d'Etat; elle est toujours restée sujet de droit international et des rapports internationaux. Après la défaite militaire de la Serbie, les puissances de l'Entente, et surtout la France, l'ont accueillie militairement et politiquement; elles se sont chargées de son entretien matériel et financier. L'entière dépendance financière de la Serbie a entraîné, cependant, sa subordination militaire et politique accrue aux grandes puissances et sa dépendance envers elles. Le président du conseil N. Pašić s'est efforcé dès l'année 1916 de restituer à la Serbie son indépendance d'autrefois, quoique seulement relative et limitée, et sa place antérieure dans la vie internationale. En poursuivant ses efforts dans ce sens il a rencontré deux sortes d'obstacles et de difficultés: (1) les rapports internes instables et antagonistes dans la Serbie émigrée et (2) parce que, excepté certaines revendications justifiées, le gouvernement serbe avait eu aussi certaines autres revendications et tendances dirigées dans le sens de la conquête et de l'hégémonie, et leur réalisation éventuellement favorable ne pouvait être menée à bonne fin que par une obéissance aveugle et un comportement humiliant envers les alliés.